

MOČ PESNIŠKE PODOBE IN MOČ INTERPRETACIJE

Darja Pavlič: Funkcija podobja v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše. Maribor: Slavistično društvo, 2003. (Zora, 22)

Branje strokovne monografije *Funkcije podobja v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše* je hkrati zahtevno in vznemirljivo. Vznemirljivo je zaradi novih, doslej še neznanih načinov osvetlitve, ki jo avtorica ustvarja tako, da prenaša v teoretsko discipliniranem nemškem prostoru izdelan vzorec in njegovo veljavnost preskuša na kompleksnem gradivu slovenske moderne poezije. Zahtevno pa je zato, ker je uporabljena metoda dosledno izpeljana iz začetnih definicij in ubesedena v natančnem terminološkem izrazju, ki samo na prvi pogled deluje preprosto. Izsledki analiz so pregledno sintetizirani in organizirani na ilustrativen način, saj se vsako poglavje začne s problemsko napovedjo, ki ji sledi citat pesmi in razlaga. Ob navedkih celih pesniških besedil in opisih širših besedilih celot (ciklov, zbirk) ima bralec priložnost sam spremljati razlagalkino odkrivajočo misel in sproti preverjati veljavnost sintetičnih ugotovitev. Tako z razkrivanjem postopkov in premišljeno ureditvijo knjiga pridobiva tudi pedagoško vrednost. Razbiranje podobja treh klasikov slovenskega pesniškega modernizma prinaša nove vpoglede in spoznanja, ne da bi pesnikom odvzelo enkratne posebnosti ali reduciralo kompleksnost njihovih sporočil, kar se sicer dogaja bolj abstraktnemu, duhovnozgodovinsko usmerjenemu razpravljanju o moderni poeziji. Avtrica namreč ponuja precizne analize in ne tvega dalekosežnih sklepov, dokler nima zanje zadostnega potrdila v samem gradivu. Nehote mi ob tem prihaja na misel, da gre za strokovno pošteno pridelane rezultate, kar se zdi značilno za resne sodobne literarne zgodovinarke.

Raziskava se začne s pregledom zgodovine razpravljanja o metafori, ki je prikazana skozi glavne teoretske modele. Substitucijska, komparacijska, interakcijska teorija so zgoščeno povzete po neizogibnih temeljnih delih I. A. Richardsa, M. Blacka, H. Weinricha, H. Alberta, P. Ricoeurja idr. Pri tem nas avtorica opozarja tudi na evolucijo metafori pripisanih funkcij v retoriki, filozofiji, jezikoslovju, kognitivni psihologiji in literarni vedi. Skrajšan sprehod skozi zgodovino je mogoč zato, ker imamo tudi v slovenščini že nekaj relevantnih razprav o metafori, bodisi filozofsko-teoretskih (Božidar Kante) bodisi literarnozgodovinsko usmerjenih (Irena Novak-Popov, Marko Stabej, Jožica Čeh), predvsem pa zato, ker je avtoričina pozornost usmerjena na pesniško podobje. Razumljivo je torej, da opozarja na to, kako so vloge metafore pojmovali v posameznih literarnih obdobjih, kako in zakaj so se od romantike dalje korenito spreminjali pojmovanje, raba in refleksija: metafora je iz nekdanjega okrasnega in prepričevalnega stilnega sredstva, ki se ga je mogoče priučiti, postala individualno sredstvo prepisovanja stvarnosti in kognicije. Literarnemu raziskovalcu je bolj kot skladiščno-semantično ali pragmatično delovanje v jezikovnem sistemu blizu hermenevtičen način obravnave, ker predvideva vzajemno delovanje dela in celote. To pomeni napredovanje od razlage izolirane semantične figure ali metaforične izjave, v kateri je metafora pomenska anomalija, do interpretacije celotnega besedila, v katerem je meta-

fora hipotetični model. In obratno, prek interpretacije celote je mogoče natančneje določiti pomenske možnosti in poglobiti interpretacijo posameznih metafor.

Prvi problem razpravljanja o metafori v leposlovnih besedilih je izbira dovolj elastičnega in hkrati sofisticiranega teoretskega aparata, s katerim bi bilo mogoče opisati specifičnost pesniške govornice, njeno zgoščenost, indirektnost in pomensko polivalentnost, torej vse tiste značilnosti pesniških podob, ki presegajo znane frazeološke in slovarske ter bazične konceptualne metafore. Poezija jih sicer a priori ne izključuje, temveč zmora tudi poglobljati, širiti, razvijati in preoblikovati njihove pomenske potenciale, zato nikakor ne smemo izključiti tradicionalnih, lahko prepoznavnih razpoložljivih tipov. Avtorično izhodišče je, da nobene metafore ni mogoče razumeti in razložiti zunaj sobesedila in da celo najpreprostejše delujejo večsmerno, sprožajo nove, dodatne konotacije smisla. Primeren teoretski vzorec je Darja Pavlič poiskala v nemški literarnozgodovinski študiji Cornelia Stoffer-Heibel *Versuch einer Typologie der Text- und Themafunktionen der Metaphorik in der Lyrik Ingeborg Bachmanns, Peter Huchels und Hans Magnus Enzensbergers*. Še posebej dragoceno je, da je iz prevzetega modela in v njem predlagane tipologije funkcij ter terminologije izločila določene vrednostne dimenzije, ki jih ni mogoče prisvojiti in prenesti na literarno gradivo drugačne kvalitete. Tako je upoštevala predlog za obravnavo tekstnih funkcij, se pravi »načine, kako metafore in nemetaforični kontekst sodelujejo pri oblikovanju semantičnih ravni pesmi«, ogradila pa se je do tistih razsežnosti, ki analizo ustavijo pri t. i. hermetični, zlasti moderni poeziji. Nemška avtorica je namreč metafore, ki so šibko vpete v svoje sobesedilno okolje ali ne razvijejo kompleksne izotopije, značilne za metaforično semantično inovacijo, povzdignila v vrednostni kriterij: take metafore naj bi bile umetniško manj posrečene in 'krive' za nerazumljivost.

Teoretska orodja, ki jih je razvila Stoffer-Heiblova, so sicer posrečeno prilagojena opazovanju leposlovja, še posebej poezije. Metafora je pojmovana kot semantična inovacija, ki sproži vzpostavitev kompleksne izotopije, zamisel na novo ustvarjenega pomenskega področja, ki ga brez metaforične dvojnosti sploh ni mogoče ubesediti. Predlagano je, da v moderni, netradicionalni metafori, ki je ni mogoče razložiti z analogijo (s kakršno koli realno podobnostjo med dvema členoma), vidimo hipotetično izjavo. Taka izjava nekako deluje na bralca, ne glede na to, ali in kako dojame kompleksno pomensko izotopijo. Za moderne pesniške metafore še posebej velja navodilo, da jih ni mogoče obravnavati ločeno od organizacije neposrednega sobesedilnega okolja, imenovanega kontekst. Največkrat pa moramo v kolikor toliko ustrezno razlago smisla pritegniti tudi širši kontekst. Kot kontekst so pojmovana ne le druga besedila avtorjevega opusa – predpostavljeno je, da se besedila lahko medsebojno pojasnjujejo –, temveč tudi sorodne sočasne in predhodne estetsko-idejne pesniške rešitve. Med njimi so še posebej relevantni tisti tuji avtorji in pesmi, ki so jih slovenski pesniki poznali, prevajali, občudovali, se od njih učili. Interpretacija nekaterih Kovičevih pesmi se lahko bistveno poglobi s pritegnitvijo pesmi Rilkeja, Trakla, Georgeja; za Zajca je pomembno poznavanje Novalisa, Baudelaira, Nietzscheja, Garcíe Lorce, Jiménezza, za Strnišo se ponujajo primerjave z angleškimi romantiki, Rilkejem, Heymom in D. Thomasonom. Pri razlagi nekaterih dominantnih podob in simbolov se je potrebno zateči tudi k simbolnim kompleksom oz. ikonografskim kodam, ki so del evropskega kulturnega izročila, od antičnega, bibličnega in mitskega ter

celo astrofizikalnih dejstev. Študija namreč izhaja iz nadrednega pojma »podobje«, vanj pa poleg dominantnih metafor in metaforičnih verig oz. metafor, ki se med seboj dopolnjujejo v zapleten sklop, uvršča tudi simbole. Kot spremljava obojih nastopajo podrejene posamezne metafore ter nemetaforično okolje z literalnimi podobami. Opazovanje se torej razširja na raznovrstne tipe pomenskih figur, ne da bi bila s tem v naprej določena njihova sporočilna vrednost. Za moderno poezijo je še posebej pomembno opisati tip razpredene metafore, absolutne metafore in referencialne anomalije, ki jih pesniki izbirajo zato, da bi dosegli nenavadne, ekspresivne učinke, temo pa zgolj nakazali ali prikrili. Avtorica se ukvarja tudi s simboli, zlasti nedešifriranimi, z enočlenskimi oz. absolutnimi metaforami, pri katerih si mora bralec zamisliti, na kaj se metaforično sploh nanašajo (ugibanje zamolčanega tenorja), ter z drznimi identifikacijami in genitivnimi metaforami, kjer je iskanje kompleksne semantične izotopije nepreverljivo, negotovo in zato nujno subjektivno dejanje vsakega bralca.

Razprava Darje Pavlič upošteva doseženo literarnovedno stanje, že uresničene interpretacije, ki so jih zapisali T. Kermauner, J. Pogačnik, J. Kos, B. Paternu, V. Snoj, J. Stanek, B. A. Novak, M. Juvan in drugi avtorji zbirke Interpretacije. Vključuje tudi avtotematske izjave, intervjuje, dopisovanja, predgovore in samorazlagalne eseje samih pesnikov, ki interpretacijo usmerjajo v razkrivanje individualnih hotenj. Poznavanje tega gradiva razbiranje funkcij podobja po eni strani olajšuje, po drugi pa ji postavlja dodatne zapreke, saj se mora skozi tuja branja prebiti do izvirnega osebnega. Najdragocenejše je, da abstraktne pojme, s katerimi je opredeljen pesniški modernizem, pripenja na konkretna jezikovna izrazila in na ta način dosedanje razumevanje podaljšuje, razširja in bogati za nove subtilne vidike.

Besedilo je organizirano tako, da je pri vsakem od treh pesnikov najprej predstavljena tekstna funkcija podobja, in sicer dominantne podobe, kamor sodijo naslovne metafore in naslovni simboli, integralne podobe, povezujoče metaforični in nemetaforični kontekst, ter metaforične verige. V drugem koraku je predstavljena tematska funkcija podob. To je bodisi nakazovanje nezrečene teme, »ki jo lahko izluščimo samo iz podob«, poglobljanje in širjenje na racionalen način izražene teme ter šifriranje, ki temo prekriva z večpomenskimi podobami, simboli in metaforami. Namesto racionalne vsebine se s podobjem vzpostavlja razpoloženje lirskega subjekta. Nakazovanje in šifriranje teme s podobami sta najzapletenejša postopka, ki od bralca zahtevata strategije odkrivanja skritega smisla sporočila, zato se prav z njima preskuša njegova literarna kompetenca. V sklepu razprave sta oba načina povezana tudi z značilnostmi modernega lirskega subjekta: z vrsto govoreče osebe, bolj ali manj razosebljenim načinom govora, stopnjo razkrojenosti, neosredinjenosti zavesti. V zadnjem sklopu vsakega poglavja, posvečenega enemu izmed treh pesnikov, je razgrnjena stilna funkcija podobja, ki je odvisna od količine, kvalitete in ritma podob. Stilna vloga podob je pogosto povezana z izražanjem čustev in razpoloženj subjekta (patetična) in z njegovo estetsko občutljivostjo (dekorativna, deskriptivna). Nedoumljivost se manifestira v fantazijskem stilu, racionalni elementi podob pa vzpostavljajo refleksivni stil. Pri Koviču je z največ besedili zastopan patetični, deskriptivni in refleksivni stil, pri Zajcu patetični, fantazijski in refleksivni, pri Strniši pa dekorativni, epični, fantazijski in refleksivni stil. V sklepu nas avtorica opozarja tudi na zveze stilnih funkcij z vsebinami (npr. zanimanje za nezavedno, beg pred racional-

nostjo v naravo, sanje, absolutni nadnaravni svet), pa tudi v žanri, zlasti objektivno, narativno in dramatično pesmijo. Zanimivo je, da se pri vseh treh intenzivne čustvene podobe in osupljiva, razvezana imaginacija iz mladostnih zbirk, večkrat speta s paradoksnim mišljenjem, sanjami ali groteskno fantastiko, v poznih zbirkah umirjajo v reflektivnost. Pričujoče shematično povzemanje seveda ne more natančno reproducirati, v čem se razlikujejo Kovičev in Zajčev patos ali Zajčeva in Strniševa fantazijskost, ker se v posplošenem diskurzu izgublja ravno tisto, kar skuša raziskava Darje Pavlič, utemeljena v dejanskih besedilih, ohraniti v razliki.

In tu smo pri naslednji kvaliteti strokovnega besedila o moderni poeziji, to je izbor raziskovanega gradiva. Opusi treh pesnikov so obsežni, notranje diferencirani, evolutivni. Vsa besedila treh pesnikov nimajo niti enake estetske energije niti primerljive primernosti za presojanje podobja, zato se je morala raziskovalka odločiti za pametno selekcijo in opis celot. Pohvale vredno je, da se ni izognila najbolj znanim, antologiziranim pesmim, pogosto razhajajoče interpretiranim, da je izbirala iz objav v različnih zbirkah iz različnih ustvarjalnih faz in da je ob zapletenih besedilih razvila več možnosti razbiranja. Njeni predlogi niso dokončni, izključevalni, pač pa k zgodovini branja prispevajo nove vidike.

Če ima človek ob tako temeljitem delu sploh kakšne opombe, bi ga zanimala predvsem odgovora na dvojje vprašanj: v kakšni zvezi je inovativno podobje z inovacijami pesniških oblik, zlasti netradicionalnega verzno-kitičnega oblikovanja, in kakšne hipoteze bi bilo mogoče postaviti ob morebitni aplikaciji presojanja tekstnih, tematskih in stilnih vlog podobja v mlajši poeziji, ki se izvija iz modernizma v postmodernizem. Drugače rečeno, v kolikšni meri smo se razbiranja funkcij modernega podobja naučili iz klasikov pesniškega modernizma, treh pesnikov, ki sodijo v jedro sodobnega kanona.

Irena Novak-Popov

April 2004